

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЇЇ ВИДИTHE LEGAL CULTURE CONCEPT RESEARCH:
CONCEPT AND ITS TYPES

Стаття присвячена дослідженню і уточненню поняття правової культури педагога професійного навчання. Проаналізовано види правової культури, розкрито взаємозв'язок культури, правової культури суспільства і правової культури особистості. Мета статті – дослідити та уточнити поняття «правова культура» на основі сучасних наукових підходів, а саме: аксіологічного підходу, діяльнісного та позитивного підходів. Для досягнення мети використовувалася комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема: аналіз психолого-педагогічної та юридичної літератури, індукція та дедукція для встановлення зв'язків між базовими поняттями, їх ознаками та уточнення дефініцій, систематизація та узагальнення сутності правової культури. Результати аналізу наукових джерел дали змогу виявити зв'язок між поняттями: «культура», «правова культура суспільства», «правова культура особистості», «правова культура», «професійна правова культура», «правове виховання», що дає підставу констатувати неоднозначні підходи до трактування поняття «правова культура». На основі аналізу наявних понять правової культури та її видів запропоноване уточнене визначення поняття «правова культура педагога професійного навчання». Проведене дослідження не висчерпує усіх аспектів, що пов'язані з проблемою визначення поняття «правова культура». Перспективним напрямом для подальших досліджень є аналіз визначень поняття «правова культура» в зарубіжній педагогічній та юридичній літературі.

Ключові слова: культура, правова культура, правова культура суспільства, правова культура особистості, правова культура професійної групи, правова культура педагога професійного навчання, верховенство права.

Стаття посвящена исследованию и уточнению понятия правовой культуры педагога профессионального образования. Проанализированы виды правовой культуры, раскрыта взаимосвязь культуры, правовой культуры, правовой культуры общества и правовой культуры личности. Цель статьи – исследовать и уточнить понятие «правовая культура» на основе современных научных подходов, а именно: аксиологического подхода, деятельностного и положительного подходов. Для достижения цели использовался комплекс взаимосвязанных методов исследования, в частности: анализ психолого-педагогической и юридической литературы, индукция и дедукция для установления связей между базовыми понятиями, их признаками и уточнение дефиниций, систематизация и обобщение сущности правовой культуры. Результаты анализа научных источников позволили выявить связь между понятиями «культура», «правовая культура общества», «правовая культура личности», «правовая культура», «профессиональная правовая культура», «правовое воспитание», что

даёт основание констатировать неоднозначные подходы к трактовке понятия «правовая культура». На основе анализа существующих понятий правовой культуры и ее видов предложено уточнённое определение понятия «правовая культура педагога профессионального образования». Проведённое исследование не исчерпывает всех аспектов, связанных с проблемой определения понятия «правовая культура». Перспективным направлением для дальнейших исследований является анализ определений понятия «правовая культура» в зарубежной педагогической и юридической литературе.

Ключевые слова: культура, правова культура, правова культура суспільства, правова культура особистості, правова культура професійної групи, правова культура верховенство права.

The article is devoted to the legal culture concept research. The results of the analysis of scientific sources on the problem of the legal culture formation of future teachers have made it possible to identify the connection between the concepts: "culture", "legal culture of society", "legal culture of the person", "legal culture", "professional legal culture", "legal education" that gives grounds to state ambiguous approaches to the interpretation of the concept of "legal culture". It is a separate spectrum of understanding of the general culture of the individual and is conditioned by the ethical, political, psychological, economic, legal, information system in society, the mentality of the people. "Legal culture" is considered as a system of legal values that meet the requirements of the legal development of society. It is defined as a legal consciousness in action, which manifests itself through intellectual, emotional and psychological states, in practical activity, legal activity.

There are three types of legal culture:

- 1) society legal culture;
- 2) individual legal culture;
- 3) professional legal culture.

Society legal culture structure consists of consciousness culture, legal behavior culture and legal practice culture. In the process of further disclosure of the essence of the problem being investigated we consider it appropriate to place an emphasis on the professional legal culture. Professional legal culture is defined as one of the forms of the legal culture of society and acts in the form of knowledge, feelings, valued orientations and other structural forms of the legal culture of the community of people engaged in legal activities, require special legal education and practical training.

It is determined the existence of specific functions of the legal culture: cognitive-transformative that is connected with the theoretical and organizational activity on the formation of a law-governed state and ensuring the establishment of a civil society. Legal-regulatory function is aimed at ensuring the stable, coherent, dynamic and effective functioning of all elements of the legal system. Value-normative function is expressed by a system of axiologi-

УДК 177.9:340.11

Соколова С.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет

cal characteristics. It manifests itself in various phenomena which acquires value significance, reflected in the minds of the acting individuals. The prognostic function encompasses law-making and the law implementation processes. The generalization of the views of scientists to the understanding of the basic concepts of the research is the theoretical basis for the introduction into the scientific circle of the notion "legal culture of the future teacher" as

an integral part of the general, social, professional culture of the individual that has a special structure, content and functions of professional pedagogical activities. The future research of this concept can be carried out considering and analyzing foreign pedagogical and legal scientific sources.

Key words: culture, legal culture, society legal culture, personality legal culture, specialists' legal culture, rule of law.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний розвиток суспільства вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійної школи. В умовах розбудови України, коли здійснюється визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму, відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, особливого значення набуває проблема формування правової культури майбутнього фахівця. Саме права освіта покликана забезпечити правову соціалізацію особистості через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення студентів до правових норм як внутрішньої цінності. Правова культура розглядається як найважливіший компонент духовної культури суспільства і особистості. Актуальним постає питання дослідження правової культури педагога професійного навчання..

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний ідеал державного устрою – права держава, яка забезпечує життя суспільства, права громадян, створює необхідні умови для розкриття їх можливостей і задоволення потреб. Втілення в життя наукових ідей багатогранного розвитку людини, її освіти і виховання потребує мобілізації сили і засобів суспільства і держави в галузі правової, моральної, економічної освіти [1, с. 8].

У нових соціально-економічних умовах зростає значення правової культури як основи формування всебічно розвинутої особистості. Тому поняття «права культура» є надзвичайно цікавим для подальшого дослідження.

Проблеми формування правової культури особистості активно досліджуються у сучасній педагогічній теорії багатьма вченими, зокрема такими, як М. Подберезський, М. Фіцула, Д. Коваленко, П. Білий, В. Безбородий, І. Грязнов, Є. Мануйлов, І. Дмитрієнко та інші.

Зокрема, Ф.Бурчак, О. Васильєв, О. Жалинський, В. Коновалова, М. Орзіх визначили сутність правової культури і правосвідомості особистості як її структурного елемента; Ф.Думко, А. Жалинський, А. Іпакян, М. Козляр, О. Мартиненко, О. Морозов досліджували зміст і методіку формування правової культури працівників органів внутрішніх справ; М. Фіцула, В. Синьов, В. Оржеховська, Г. Понома-

ренко визначили зміст і роль правової культури в удосконаленні правоохоронної діяльності, місце правової культури у вихованні особистості і профілактиці правопорушень; завдання правової культури в сучасних умовах, її співвідношення з політичними та моральними орієнтаціями і цінностями суспільства досліджували Н. Андрієнкова, Г. Балюк, В. Бородін, В. Копейчиков, Г. Гавриленко, В. Нерсисянц та інші; М. Подберезський досліджував правову культуру майбутнього вчителя.

Мета статті. У пропонованій статті ми поставили за мету – дослідити та уточнити поняття «правової культури особистості».

Виклад основного матеріалу. Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку.

Систематичні дослідження поняття явища «культура» проводяться з початку ХХ століття. За цей час у науковій літературі склалася достатньо мозаїчна картина в оцінці культури як явища, її сутності, ролі та призначення. На кінець другої третини минулого століття в західній науці налічувалося понад 250 визначень культури. Аналогічними є й понятійні визначення культури у вітчизняних наукових розвідках [2, с. 156].

В різні часи філософи, такі як Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, Д. Дідро, Ж. Руссо, Г. Сковорода, П. Юркевич та інші, досліджували проблему культури в різних напрямках.

Як термін в педагогіці поняття «культура» набуло поширення з другої половини ХVІІІ ст., як загальний спосіб існування людини, її діяльності та об'єктивований результат цієї діяльності. Енциклопедія освіти визначає культуру (лат. culture – обробіток, догляд, шанування, виховання, освіта, розвиток) як систему програм людської діяльності, поведінки і спілкування людини для зміни та удосконалення суспільного життя в усіх його основних виявах [3, с. 439].

С. Кримський пропонує такий опис і характеристику феномену культури: «Культура – провідний чинник конститування життя народу як індивідуальної іпостасі людства, розкриття його етнічного автопортрету, неповторне вираження загальнолюдського досвіду. Культура трансформує історичний досвід у ознаменування цінностей життя, творчості духу, у символічний лад спілкування, соціальних значень, вірувань та ідеалів,

ієрархії найвищих людських якостей, формування світу людини за вимірами блага, правди, краси» [4, с. 30].

Багатство культурних феноменів у цих напрямках досліджень, незважаючи на їх динамічність і відносну самостійність, потребують розгляду культури як цілісної системи. Системноутворювальним фактором тут є граничні основи кожної історичної визначеної культури. Вони представлені світоглядними універсаліями (категоріями культури), які у своїй взаємодії і взаємозумовленості задають цілісний узагальнений образ людського світу і місця культури в ньому. Культура завжди була могутнім чинником соціального розвитку, тому проблеми культури завжди мали провідне значення, вона завжди відбивала якісну характеристику суспільного життя, уособлювала в собі специфічний спосіб розвитку людської життєдіяльності, зафіксований в результатах діяльності, в системі соціальних норм і закладів [3, с. 439].

Незважаючи на широку термінологічну мозаїчність визначень культури, можна в цілому говорити про три основних підходи до розуміння культури, її сутності. Перший з них подає її як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які виражають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. Другий підхід приділяє увагу не тільки результатам людської діяльності, а й самій діяльності. В основі третього підходу лежить розуміння культури як технологічного принципу діяльності, який надає культурі особливої якості [2, с. 156].

На нашу думку, названі підходи до розуміння сутності культури не є різними, вони – є взаємопов'язаними.

Головне у змісті культури не речі, а людина, суспільство. Усі різноманітні види культури (культура виробництва, управління, політична культура, художня, культура міжособистісних стосунків, екологічна культура, правова) утворюють єдине ціле як форми існування та розвитку людської природи і суспільства. Культура пронизує всі напрями людської життєдіяльності – від основ матеріального виробництва і людських потреб до найвеличніших виявів людської творчості [3, с. 441].

Отже, культура надзвичайно багатопланове явище, що охоплює всі без виключення сфери життя людини, в якому головне місце займають людина і суспільство, які використовують і удосконалюють результати своєї діяльності.

У межах загальної культури особистості як носія різноманітних соціальних цінностей та учасника широкого кола суспільних відносин виділяють кілька структурних компонентів, що свідчить про багатопрофільність та складність соціального спілкування. Серед названих складників у науковій літературі йдеться про культуру етичну, політичну,

психологічну, економічну, правову, екологічну, інформаційну тощо, які є своєрідними окремими спектрами розуміння загальної культури особистості [5, с. 321].

Щодо поняття «правової культури», то є багато визначень. Зокрема, В. Владимірова вважає, що правова культура містить весь комплекс уречевлених та ідеальних елементів, що стосуються сфери дії права. У цьому разі правову культуру визначено як об'єктивований результат діяльності суспільства. В. Владимірова поняття правової культури характеризує як складник загальної культури народу, відображення її розвитку, менталітету. Правова культура, на думку дослідниці, – це складне інтегроване й динамічне утворення, що кваліфікується як система правових цінностей на відповідному рівні розвитку суспільства, які у правовій формі відображають стан свободи особи та інші соціальні цінності [6, с. 6].

Р. Сербин поняття правової культури визначає як «категорію філософії права, яка характеризує зумовлене природним правом, всім соціальним, духовним, політичним, економічним ладом правове життя людини й людства, що полягає у досягнутому рівні розвитку правової діяльності, правосвідомості та загалом у рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, всього населення, людства взагалі), і забезпечує верховенство права у суспільному житті, дієвість гуманістичних принципів справедливості, свободи й гуманізму, людини як вищої соціальної цінності, захист її честі й гідності, а також гарантованість державою, міжнародними інституціями захисту прав і свобод, загальнолюдських цінностей» [7, с. 8].

О. Дьоміна тлумачить правову культуру як комплекс цінностей, властивих певному історичному періоду (аксіологічний підхід). Зокрема, вона вважає, що правова культура є багатозначною характеристикою однієї з найважливіших сторін життя суспільства, невід'ємним складником його загальної культури, що містить правові цінності та норми в правовій сфері суспільного життя. У цьому разі правова культура суспільства тісно пов'язана з політичною, що передбачає практичне освоєння політики і права [8, с. 12].

Залежно від носія правової культури автори розрізняють:

- 1) правову культуру суспільства;
- 2) правову культуру особи;
- 3) правову культуру професійної групи [1, с. 93].

Д. Іщенко розглядає правову культуру суспільства як різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права, і стосується правової реальності даного суспільства [9, с. 17].

Система цінностей – це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод гро-

мадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок. Систему цінностей у галузі права, що існують в реальному функціонуванні в суспільстві, називають правовою реальністю, яка у структурному відношенні збігається з поняттям «правова система» [10, с. 4].

О. Скакун вказує на те, що правова культура суспільства відображає такі зрізи правової реальності (правової системи): структурно-функціональний, аксіологічний (оцінний). Структурно-функціональний зріз уможливорює розкриття статичного (структурного аспекту) і динаміки (функціонального аспекту) правової культури. Структурний аспект (статика) правової культури характеризує її склад, внутрішню будову; функціональний (динаміка) – виникнення, розвиток і взаємодію елементів правової культури між собою і з іншими соціальними явищами, насамперед моральною, політичною та іншою культурами. Аксіологічний (ціннісний) зріз розкриває систему цінностей, створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством в галузі права, тобто все те, що належить до правового прогресу [11].

На думку Д. Іщенко, кожне суспільство виробляє свою модель правової культури. Структура правової культури суспільства включає:

1) культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини;

2) культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;

3) культуру юридичної практики – ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів [9, с. 17].

Рівень правової культури визначається станом підсистем, що її утворюють, зокрема правовою культурою особистості та правовою культурою суспільства. Причому ці два поняття є взаємозалежними. Чим більше освічених у правовому відношенні особистостей є у суспільстві, тим вищою буде правова культура цього суспільства. Правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи [12, с. 174].

На думку Ю. Сєдої, правова культура особистості включає знання законодавства (інтелектуальний зріз); впевненість в необхідності і соціальній доцільності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз); вміння користуватися в практичній діяльності правовим інструментарієм – законними та іншими актами [13, с. 9].

Д. Іщенко зазначає, що правова культура особистості характеризує рівень правової соці-

алізації члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових начал державного і соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як соціальної цінності, і головне – активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особою своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду [9, с. 17].

Як зазначає О. Скакун, зміст правової культури особистості складається з:

1) правосвідомості і правового мислення. Правове мислення має стати елементом культури кожної людини;

2) правомірної поведінки;

3) результатів правомірної поведінки і правового мислення [11].

А. Бойков пише, що показником правової культури особи є правова активність особи як вища форма правомірної поведінки, що припускає:

1) наявність високого рівня правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності в правовій сфері на основі шанобливого ставлення до права, переконаності в необхідності і справедливості правових норм, їх добровільного здійснення, досконалого знання права (внутрішній аспект);

2) цілеспрямовану, ініціативну, позитивну соціально корисну діяльність особи, що перевершує звичайні вимоги до можливої і належної поведінки, спрямовану на розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку (зовнішній аспект) [14, с. 185].

Отже, правова культура особистості – це знання громадянами своїх прав, а також обов'язків перед державою і суспільством, повага до закону, права, свідоме дотримання норм права, розуміння соціальної, юридичної відповідальності, навички правомірної поведінки.

Перейдемо до розгляду професійно-правової культури. Н. Тітова відзначає, що професійна правова культура визначається як одна із форм правової культури суспільства і виступає у вигляді знання, почуттів, ціннісних орієнтацій та інших структурних утворювань правової культури спільності людей, які займаються юридичною діяльністю, потребують спеціальної юридичної освіти і практичної підготовки [15, с. 136].

Н. Головка наголошує, що основне у професійній правовій культурі – високий рейтинг права, його верховенство і відповідний стан справ у правовому полі держави, а саме: підготовка юридичних кадрів, роль юридичних служб у всіх сферах суспільного і державного життя, становище суду, адвокатури, прокуратури, нотаріату, міліції; розвиненість наукових юридичних установ, ефек-

тивність роботи юридичних професійних, громадських організацій [1, с. 95].

І. Коваленко та Т. Цувіна наголошують на існуванні певних специфічних функцій правової культури, як-от: *пізнавально-перетворювальна*, яка пов'язана з теоретичною та організаторською діяльністю з формування правової держави та забезпечення становлення громадянського суспільства; *право-регулятивна*, що спрямована на забезпечення стійкого, узгодженого, динамічного та ефективного функціонування всіх елементів правової системи; *ціннісно-нормативна*, яка виражається за допомогою системи аксіологічних характеристик. Вона проявляється у різноманітних явищах, фактах, які набувають ціннісного значення, відбиваючись у свідомості індивідів, що діють, та вчинках людей, у соціальних інститутах; *правосоціалізаторська* може бути досліджена через призму формування правових якостей особистості; *комунікативна*, що забезпечує спілкування громадян у правовій сфері та впливає на нього та *прогностична*, яка охоплює правотворчість та реалізацію права, проблеми укріплення законності та правопорядку, забезпечення правомірної поведінки громадян, їх громадянської активності тощо і включає аналіз тенденцій, характерних для всієї правової системи [16, с. 86–88].

Як засвідчує аналізований матеріал, три види правової культури у реальному житті взаємозалежні: правова культура як соціальне явище єдина; правова культура не існує поза правовою культурою його членів (особистості, групи); вона є умовою, формою і результатом культурно-правової діяльності громадян і їхніх професійних груп [17, с. 23].

Висновки. Отже, на основі аналізу наявних понять правової культури та її видів пропонуємо уточнене визначення цього поняття. Правова культура – це різновид загальної культури суспільства, який становить систему правових цінностей, що відповідають вимогам правового розвитку суспільства, які підтримуються і яких дотримуються у суспільстві, які відновлюються чи формуються на основі духовних цінностей, правових звичаїв, правових знань, принципів гуманітарної справедливості. Вона має свої специфічні функції як прогресивні напрями впливу правової культури на свідомість і поведінку людей, на різні сфери життєдіяльності. Правова культура визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто планування у суспільному житті правових принципів справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності.

Зважаючи на вищевикладене, є підстави твердити, що правова культура має важливе значення в життєдіяльності людини. Саме від рівня правової культури особистості і суспільства залежить загальнодержавний прогрес. Автор у подальшому науковому пошуку продовжує вивчати правову культуру і технології її формування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головки Н.І. Правова педагогіка: Навч. посіб. К.: МАУП, 2007. 248с.
2. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 416 с.
3. Енциклопедія освіти. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367с.
5. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посібник. / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. 2-ге вид., перероб. К.: Знання, 2006. 487 с.
6. Владимірова В.І. Педагогічні проблеми формування правової культури вчителя з історії вищої педагогічної школи України (1917–2002 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.І. Владимірова; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2003. 22 с.
7. Сербин Р.А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: 12.00.12 «Філософія права». К. 2003. 17 с.
8. Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 К., 2007. 217 с.
9. Д.В. Іщенко Формування правової культури: теоретичні засади Педагогічні науки. частина II. 2010. № 47. С. 15–18.
10. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура. Право України. 2001. № 4. С. 172–177
11. Скакун О. Теорія держави і права. Харків, 2005. 380 с.
12. Момот М.О. Правова культура як феномен суспільного буття. Митна справа. 2011. № 1(73), частина 2. С. 28
13. Седая Ю. Правовая культура личности: процесс формирования. Новый коллегіум. 2008. 5. С. 8–13
14. Бойков А.Г. Правовая культура и вопросы правового воспитания. М., 1994. 220 с.
15. Тітова Н.К. Правова культура: поняття, структура, теоретичні засади педагогічного правознавства: збірник наукових праць. Проблеми сучасного мистецтва і культури. Київ: Науковий світ, 2001. 154 с.
16. До питання про функції правової культури / І.І. Коваленко, Т.А. Цувіна. Наук. зап. Харк. Ун-ту Повітр. Сил. Соц. Філо., психологія. 2009. Вип 2. С. 84–89
17. Столяренко А.М. Юридическая педагогіка: Курс лекцій / А.М. Столяренко. М.: Экмос, 2000. 496 с.